

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра української філології

Курсова робота

на тему:

**«КОРЕКЦІЯ ОРФОЕПІЧНИХ НАВИЧОК УЧНІВ ЗЗСО ПІД ЧАС
НАВЧАННЯ ЇХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ»**

студентки групи СЛукр 03-20
філологічного факультету освітніх технологій
спеціальності 014 Середня освіта, Українська
мова і література
освітньої програми Українська мова і література,
англійська мова, зарубіжна література
Кліпацької Яни Леонідівни

Науковий керівник:
кандидат філологічних наук,
доцент Заскалета В.П.

Кількість балів _____
Національна шкала _____
Оцінка ЄКТС _____

Члени комісії:

_____	_____
(підпис)	(прізвище, ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище, ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище, ініціали)

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ ОРФОЕПІЇ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ.....	5
1.1. Орфоепія як розділ мовознавства. Орфоепічні навички як складова частина мовленнєвої компетентності.....	5
1.2. Робота з розвитку мовленнєвої компетентності учнів на вимовному рівні.....	8
1.3. Фактори, що впливають на формування орфоепічних навичок...	10
РОЗДІЛ 2 МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ОРФОЕПІЧНИХ УМІНЬ ТА НАВИЧОК В УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ.....	12
2.1 Система засвоєння орфоепічних навичок у ЗЗСО	12
2.2 Методика роботи над наголосом.....	13
2.3 Корекційна робота над вимовою звуків	19
ВИСНОВКИ	22
РЕЗЮМЕ.....	24
RESUME.....	25
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	26

ВСТУП

Актуальність дослідження. Точність, коректність вимови – ознака високоякісної мовної освіченості кожного українця, запорука ефективності комунікації такої людини в соціумі. Багато націй дбають про культуру своєї мови. До ознак культури мовлення відносять різноманітність, виразність, ясність, точність, багатство, правильність, стилістичну доречність, варіативність, актуальність та естетичність. Щодо правильності, то тут варто говорити про нормативність – орфоепічну, орфографічну, лексичну, фразеологічну, морфологічну і синтаксичну.

Діти приходять до школи з уже сформованими орфоепічними навичками, проте нерідко ці навички потребують корекції. Літературна вимова і наголос остаточно формується в школярів, оскільки вони приходять навчатися з різного діалектного оточення, у їхньому мовленні можна спостерігати явища міжмовної інтерференції, що негативно позначається й на орфоепічних навичках.

Учителі молодшої школи переважно приділяють виробленню навичок правильного і швидкого читання, розуміння змісту прочитаного, навичок письма, підрахунку тощо. Крім того, нерідко в підручниках для молодшої школи можна спостерігати помилки в трактуванні певних мовних явищ, як-от наявність оглушення в словах на кшталт стежка, грубка, доріжка, книжка, бабка, борідка. Саме тому завдання учителя української мови в середній школі і старших класах – коригувати вже сформовані діалектним оточенням чи міжмовною інтерференцією навички вимови учнів.

Між тим недаремно хтось із класиків сказав: “Заговори – і я тебе побачу”, тобто дізнаюся про твій культурний рівень, твою освіченість, твою грамотність. Отже, завдання вчителя мови – випрацювати в учнів навички досконалої, зразкової вимови українських звуків, звукосполучень і наголосу в словах, адже від того, як ми говоримо, залежить те, яке враження ми справимо на інших людей. Від цього враження часто залежить наше особисте життя, наше працевлаштування, наше спілкування в соціумі.

Вивчення орфоєпії української мови є дуже важливим на всіх рівнях освіти, а тому методисти мови приділяли цьому питанню окрему увагу. З-посеред таких дослідників можна назвати таких учених, як В. Бадер, О. Бондаренко, М. Вашуленко, В. Зівако, С. Непийвода, Л. Кацюк, М. Львів, О. Передрій та інші.

Об'єктом дослідження є формування й корекція орфоєпічних навичок учнів ЗЗСО.

Предметом дослідження є методи та прийоми формування й корекції орфоєпічних навичок учнів ЗЗСО.

Мета роботи – розкрити специфіку формування та корекції орфоєпічних навичок учнів ЗЗСО на заняттях з української мови.

Для досягнення цілей роботи необхідно виконати наступні **завдання**:

- проаналізувати наукову літературу з досліджуваного питання;
- охарактеризувати орфоєпію як самостійну частину мовознавства;
- розглянути способи випрацювання орфоєпічних навичок учнів;
- розробити систему вправ для корекції орфоєпічних навичок та зняття напруги у вимові.

При написанні роботи використано такі **методи дослідження**: аналіз педагогічної та методичної літератури з теми дослідження; синтез, порівняння, класифікація, систематизація та узагальнення теоретичних даних.

Теоретичне значення та практична цінність роботи полягають у тому, що її результати можна буде використати під час викладання курсу з методики коригувального навчання, а також під час роботи в ЗЗСО на уроках української мови, зокрема під час підготовки учнів до складання НМТ/ЗНО.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновку, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ ОРФОЕПІЇ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

1.1. Орфоепія як розділ мовознавства. Орфоепічні навички як складова частина мовленнєвої компетентності.

За Анатолієм Загнітком (2020), орфоепія — «розділ мовознавства, що вивчає правильні літературні умови вимови.» Стандартизована вимова необхідна для нормального та ефективного функціонування мови як найважливішого засобу спілкування, оскільки відмінності у вимові можуть спричинити труднощі спілкування та сповільнити розуміння висловлених ідей (с. 515).

Варто також зазначити що орфоепія тісно пов'язані з іншими розділами мовознавства, такими як словотвір, лексикологія, а найтісніший зв'язок вона має саме з фонетикою. Зв'язок орфоепії з фонетикою очевидний для нас, адже орфоепія вивчає правила вимови, а фонетика відповідає за вивчення звуків та їх зміни під дією різних чинників. Тому в основі орфоепії лежать правила фонетики.

Для кращого розуміння орфоепії, необхідно розглянути поняття «орфоепічна норма».

За А. Загнітком (2020), «орфоепічна норма — це правила вимови звуків, звукосполучень у мовленнєвому потоці, або ж норми літературної вимови, що охоплюють усталені загальнонаціональні кодифіковані зразки.» Тому для орфоепічної норми української мови є притаманними процеси асиміляції приголосних звуків за способом та місцем утворення (с. 491).

Дотримання норм орфоепії гарантує, що виголошений нами текст буде сприйнятий без перешкод, а також це допоможе уникнути спотворення змісту слів і речень.

Норми орфоепії української мови поширюються на вимову приголосних і голосних звуків, на вимову звукосполучень. Мовознавці називають, зокрема, такі орфоепічні норми:

1. Сполуки букв -ся і -ться у дієслівних формах вимовляються як [с':а], [ц':а].
2. Вимова звуків [е] та [и] в ненаголошеній позиції є нечіткою, при цьому [е] вимовляється близько до [и], і навпаки.
3. Глухі приголосні, які знаходяться перед дзвінкими у слові, вимовляються також дзвінко.
4. Звуки [б], [п], [в], [м], [ф] в кінці слова мають тверду вимову, але перед [і] вони вимовляються напівпом'якшено.
5. Звук [о] вимовляється чітко і зазвичай залишається незмінним, а перед складом з завжди наголошеним [у] вимовляється з певним наближенням до [у].
6. Дж та дз у словах можуть утворювати аффрикати, що означає, що вони вимовляються як один звук: [дз], [дж]. (Лужецька, Л., 2015, с.473 – 477)

Дехто з мовознавців вважає акцентуацію (наголос) частиною орфоєпії. Ми дотримуємося такої самої думки. Тому є необхідним розглянути акцентуацію детальніше у нашій роботі.

За Загнітком (2020), «акцентуація (від лат. *accentus* — наголос) — це виділення наголосу, в свою чергу наголос — це підвищення голосу на певному складі слова або ж частині речення. (с. 20, с 471)

В українській мові вирізняють такі типи наголосу: вільний – може падати на різні склади у різних словах, також варто зазначити, що залежно від того чи при зміні форми слова змінюється положення наголосу вільний наголос ми поділяємо на рухомий та нерухомий; другий тип наголосу – це постійний, тобто у всіх видах слова наголос припадає на один і той самий склад.

Акцентуаційні норми – це група норм, що визначають, як правильно наголошувати слова у мові.

Норми української акцентуації, зокрема, такі:

1. У словах з префіксами "ви-" та "по-" наголос зазвичай падає на сам префікс.

2. Географічні назви із суфіксами "-щин-" та "-чин-" мають наголос на корені слова.

3. Складні іменники зазвичай мають наголос на сполучний голосний.

4. У дієсловах зазвичай наголошується закінчення.

5. У більшості випадків, коли прикметник має два склади, наголос зазвичай падає на другий склад, тобто на його закінчення.

Але керуючись вище зазначеними правилами, варто пам'ятати, що вони також мають слова винятки, тож щоб не помилитися з наголосом у слові рекомендуємо перевіряти себе за словником.

Як бачимо, орфоепія є важливою складовою мовленнєвої компетентності.

У свою чергу мовленнєва компетентність – це вміння доречно використовувати правила української мови у своєму мовленні для передачі думок, прохань тощо. Мовленнєва компетентність є однією з ключових складових володіння мовою. Вона включає в себе різноманітні аспекти, такі як граматику, лексику, синтаксис і, безперечно, орфоепію, оскільки саме орфоепія визначає правильність вимови слів і фраз, що використовуються у комунікації. Володіння правильною літературною вимовою допомагає уникнути мовних помилок, підвищує зрозумілість мовлення та сприяє успішній взаємодії з оточенням. Отже, орфоепія сприяє формуванню ефективних комунікативних навичок і відображає рівень мовленнєвої культури особистості.

Для досягнення високого рівня мовленнєвої компетентності необхідно вчитися та практикувати правильну вимову слів, а також навчитися виокремлювати та наголошувати ключові елементи мовлення.

Важливо пам'ятати, що у деяких випадках неправильна вимова може вплинути на враження про вас в інших людей. Розвинені навички орфоепії допомагають створити позитивне враження та показати вашу грамотність та культуру мовлення. Отже, орфоепічні навички є важливою складовою

мовленнєвої компетентності, яка допомагає досягти якісного та ефективного спілкування.

1.2. Робота з розвитку мовленнєвої компетентності учнів на вимовному рівні

Перш за все варто пригадати, що мовленнєва компетентність – це здатність ефективно та правильно користуватися мовними засобами при усному або письмовому спілкуванні.

Розвиток учнівського мовлення на вимовному рівні є важливою складовою загального мовленнєвого розвитку, яке охоплює як усне, так і писемне мовлення. У процесі навчання варто особливу увагу приділити вимові, оскільки вона впливає на зрозумілість та виразність мовлення.

Формування мовленнєвої культури – це виховання навичок літературного спілкування, удосконалення й засвоєння літературних норм щодо слововживання, граматичного оформлення мовлення, вимови й наголосу, відмова від перекрученої мови.

Варто зазначити, що діти приходять до школи уже з певною основою орфоепічних навичок, і у період від першого по четвертий клас вивчають її за трьома етапами. На початковому етапі учні повинні навчитися відрізняти звуки за слухом та індивідуально вимовляти їх у мовному середовищі. На наступному етапі вже можуть вільно та уважно вимовляти звуки у будь-якому контексті. А на третьому та заключному етапі передбачається автоматизація орфоепічних навичок, які були набуті ще на попередніх етапах.

Велика кількість науковців при вивченні розвитку мовленнєвої компетентності учнів на вимовному рівні виділяють три напрямки у яких потрібно працювати вчителю, а саме: орфоепія, техніка та звісно інтонація. Пропонуємо далі розглянути кожен з цих напрямків детальніше.

Орфоепічний напрямок, тобто засвоєння орфоепічних норм української мови на практичному рівні: знаючи теорію, не завжди ми

правильно використовуємо її на практиці. На думку деяких дослідників цього питання, під час роботи з орфоепічними вміннями учнів варто враховувати компоненти цього процесу. Такими компонентами є:

1. Вивчення теоретичної інформації про орфоепічні норми.
2. Активне говоріння на слухання .
3. Порівняння власної вимови з орфоепічними нормами.

Якщо ж говорити про теми у підручниках з української мови, які є важливими на цьому етапі, то це «Будова слова» та «Звуки і букви». Адже саме під час вивчення цих тем учні засвоюють правила орфоєпії української мови, що є основою для формування мовної компетентності учня на вимовному рівні.

Наступним напрямком, у якому потрібно працювати, є техніка мовлення. Тут ідеться про виконання вправ для дихання на дикції, це використовується для правильної роботи мовленнєвого апарату, що допомагає чітко вимовляти звуки, слова. Важливим є тренування мовного дихання, тобто тривалість видиху та вміння використовувати записи повітря у потрібному напрямку. Це робиться для того, щоб учень міг під час одного видиху сказати якомога більше. А ось вправи на дикцію, як було сказано уже вище, допоможуть учневі чітко вимовляти ті чи ті звуки, слова та фрази, що покращить його навички говоріння та полегшить процес комунікації з іншими.

І останнім, але не менш важливим напрямком є саме інтонація. Вона допомагає учням додати до своєї мови смисловий та емоційний характер, що є дуже важливим під час процесу комунікації. Інтонація є складним явищем у мові, адже вона складається з високого та низького тону, інтенсивності, пауз, темпу та тривалості. Але розуміння цього та вміння правильно використовувати її в процесі мовлення покращить навички мовленнєвої компетентності учнів саме на вимовному рівні. Хочемо зазначити, що для роботи з формування інтонаційних навичок учнів варто

використовувати саме діалоги, наприклад розігрувати діалоги на різні теми, використовуючи питання, звертання, здивування та інше.

Отже, проаналізувавши всі три напрями роботи з розвитку мовленнєвої компетентності учнів на вимовному рівні, ми можемо дійти висновку, що для покращення мовлення учнів, необхідно докласти чимало зусиль. Варто працювати не лише у теоретичному напрямку, але і практичному, адже він є важливішим. Щоб учень мав високий рівень мовленнєвої компетентності, вчителю варто також враховувати особливості кожного учня класу та найголовніше працювати в усіх трьох напрямках одночасно: техніка, орфоепія та інтонація.

1.3. Фактори, що впливають на формування орфоепічних навичок

Орфоепія є доволі складною галуззю у мовознавстві, вона вимагає від нас багато часу, зусиль та розуміння різних аспектів правильної вимови. Формування орфоепічних навичок є процесом, що залежить від різних факторів, які впливають на розвиток мовленнєвої компетентності. Тому ми вважаємо важливим розглянути загальні фактори, які впливають на формування орфоепічних навичок у людей.

Під час проведення аналізу різних джерел та беручи до уваги власний досвід, виокремимо певні фактори впливу. По-перше, це мовне оточення, у якому ми ростемо, грає ключову роль у формуванні орфоепічних навичок. Діти, які перебувають у середовищі, де користуються мовою з правильною вимовою, мають більші шанси на розвиток правильних орфоепічних навичок.

По-друге, неможливо не зазначити вікові особливості, адже формування орфоепічних навичок починається ще з дитинства. Але варто відзначити, що процес формування орфоепічних навичок різний у різних вікових груп. У молодшому віці дитина активно сприймає звуки та навчається вимовляти слова, а в дорослому віці цей процес може вимагати більшої уваги та зусиль для корекції вже сформованих звичок у вимові.

По-третє, варто сказати про індивідуальні особливості, адже кожна людина має свої індивідуальні особливості, які впливають на формування орфоепічних навичок. До прикладу, фізіологічні особливості артикуляційного апарату, ступінь уваги до деталей, стиль навчання та інші фактори можуть впливати на швидкість та якість навчання.

І останнє, що на нашу думку впливає на формування орфоепічних навичок – це професійні потреби. Деякі професії вимагають особливої уваги до орфоепії, наприклад, актори, радіоведучі, вчителі та інші люди, чия робота пов'язана з говорінням. Вони можуть потребувати додаткового навчання та тренування для досягнення відповідного рівня вимови.

Отже, формування орфоепічних навичок є складним процесом, який залежить від різних факторів. Розуміння цих чинників допомагає вчителям та батькам ефективно підходити до навчання дітей та сприяти розвитку добрих орфоепічних навичок у майбутньому.

Отже, орфоепія – важливий розділ мовознавства, що досліджує правильну вимову слів для ефективного спілкування. Вона пов'язана з фонетикою та визначає норми вимови, що допомагає уникнути мовних помилок та підвищує зрозумілість мовлення. Орфоепічні навички є важливою частиною мовленнєвої компетентності, яка формує ефективні комунікативні навички. Для досягнення високого рівня мовленнєвої компетентності важливо вчитися правильно вимовляти слова та розвивати навички наголошування ключових елементів мовлення. Робота над орфоепією вимагає уваги до деталей та індивідуальних особливостей учнів, а також розуміння впливу різних факторів, таких як вік, професійні потреби та мовне середовище, на процес навчання.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ОРФОЕПІЧНИХ УМІНЬ ТА НАВИЧОК В УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

2.1 Система засвоєння орфоепічних навичок у ЗЗСО

Орфоепія є важливою частиною культури мовлення, зокрема вимови та звуковимови, що важливо для ефективного спілкування.

Процес оволодіння навичками орфоепії в школі має важливе значення для розвитку мовленнєвих навичок учнів. Певним чином доповнивши чи модифікувавши висловлення Л. В. Кацюка (1993), мету практичних завдань з орфоепії на уроках рідної мови в школі можна сформулювати так:

1. Розвивати в учнів високі стандарти культури усного мовлення.
2. Сприяти виробленню в учнів навичок аналізу фонетичної структури слова.
3. Розвивати вміння визначати орфограму на основі аналізу звукової структури слова.

Для корекції орфоепічних навичок учнів учитель має запропонувати школярам, по-перше, слухати мовні одиниці - звуки, звукосполучення та слова (при цьому працюють м'язи мовного апарата) та вимовляти їх (орган слуху сприймає ці мовні одиниці); домагається від учнів розуміння цих одиниць, якщо вони співвідносяться з конкретним явищем дійсності, а також безперервного порівняння власної вимови зі зразками мовлення. (використання фізіологічних можливостей мовного апарату), що загалом сприяє розвитку пам'яті.

Перераховані вище складові процесу формування орфоепічних навичок учнів показують, що, крім механічних дій, які базуються на наслідуванні, потрібні також когнітивні рухи. Виходячи з цього, процес розвитку фонетичних навичок не може відбуватися спонтанно, він має бути організований у формі навчання, з фаховим керівництвом вчителя, та самі навички повинні взаємодіяти з іншими навчальними уміннями.

Метою навчальної діяльності з орфоєпії на уроках української мови є опанування орфоєпічних норм української мови. Орфоєпічні норми включають у себе правила вимови звуків, як голосних, так і приголосних, а також правила вимови окремих звукосполучень і наголосу в словах.

Під час роботи з орфоєпічними навичками учнів більшість завдань ґрунтується на аналізі природи звуку, рухами артикуляторів, комбінаціями звуків та їхньою роллю в мові. Вправи з аналізу мовленнєвих процесів проводяться шляхом вивчення конкретних прикладів. При цьому під час спостереження та аналізу слід дотримуватися порядку від звуків до букв, щоб учні знали, що розмовна мова є первинною, а письмова – другорядною. Оскільки центром навчання є вимова звуків, на заняттях голосом домінує мовленнєва практика. Слова або текст, які потрібно спостерігати або аналізувати, необхідно вимовляти та читати вголос.

Відтворення аудіозаписів сприяє вивченню правильної вимови та подоланню орфографічних неточностей. Це сприяє розвитку фонетичного слуху та формуванню естетичного смаку у дітей. Слухання записів на компакт-диску є ефективним методом для формування правильної вимови і може бути використане для поліпшення, або корекції, вимови.

2.2 Методика роботи над наголосом

Наголос у мовленні відіграє важливу роль у поясненні значення слів та змісту самого речення. Його правильне використання сприяє покращенню комунікації. Однак, навички правильного наголошування можуть бути складними для багатьох людей. Тому розробка методики роботи над наголосом є важливим завданням для покращення мовленнєвої компетенції.

У класах, на уроках вивчення наголосу, варто використовувати два підходи: учні спочатку освоюють стандартний наголос у словах, які вони використовують, й розвивають вміння точно та швидко визначати

наголошені звуки або склади у будь-якому слові. Перший підхід має на меті формування у старших школярів усної культури. Другий підхід є необхідною базою для вирішення орфографічних завдань, пов'язаних з правильним написанням слів з ненаголошеними голосними.

Наголос у мовленні не сприймається усіма учнями однаково. Деякі можуть розрізнити його лише за вимовою вчителя, в той час як інші здатні вловлювати наголос тільки тоді, коли певний склад виявляється наголошеним. Інші можуть чітко розрізняти акценти у вимові інших осіб, але нечують їх у власній мові, навіть якщо вони правильно наголошують слова. Також є діти, яким добре розрізняти акценти між вимовою інших і коли вони вимовляють слова вголос, але вони мають труднощі з визначенням акцентів у своїх внутрішніх мовних процесах (Бондаренко, 1989, с. 18-21) і це є великою проблемою. На практиці в школі нам трапилося кілька учнів, які не можуть визначити, на який склад у слові падає наголос. Крім того, такі учні не можуть правильно прочитати слова з поставленим наголосом. На перший погляд, це завдання вимагає мінімуму зусиль від учня, проте, очевидно, є певні фізіологічні чи навіть психічні проблеми, які ускладнюють таким учням це завдання. Очевидно, без допомоги фахівця – медика чи психолога – учитель української мови не зможе навчити правильного наголошування слів таких учнів.

Корекція орфоепічних навичок як процес передбачає певні етапи, а саме:

1. Аналіз наголосу – на цьому етапі учням варто все-таки пригадати правила наголошування в українській мові та різницю наголосу у словах з різними відмінками. Адже для початку важливо зрозуміти, що наголос має великий вплив на значення слова.

2. Практика, а саме вправи на вимову – другий етап. На цьому етапі варто запропонувати учням вправи на правильність наголошування. Діти виконуватимуть вправи на вимову слів або ж фраз та звертатимуть увагу на

наголошення. Тут можна застосовувати різні види вправ на повторення та навіть рольові ігри, що допоможе закріпити правильну вимову.

3. Спостереження та аналіз – третій етап. На цьому етапі учням можна запропонувати подивитися ролик або ж послухати доповідь однокласників, звертаючи увагу на правильність вимови та встановлення наголосу у словах. Тут учні можуть зробити аналіз помилок один одного або ж доповідача із відео.

4. Вправи на закріплення або ж корекція вимови – останній етап. Учням слід виконувати завдання, щоб закріпити та покращити навички наголошування. На цьому етапі можна використовувати вправи на артикуляцію та інші аспекти мовлення.

Також важливо зазначити, що початкове усвідомлення наголошених складів і звуків учні формують, вивчаючи відмінності між голосними та приголосними звуками та їх артикуляцією під час навчання грамоти. Це уявлення слід розвивати в дітей за допомогою простих двоскладових або ж трискладових слів. Для спостереження за звуковою силою складів у словах, спочатку учням представляють слова з наголосом на першому складі (*вірші, дрова, загадка, ваги, колія, спина*), а потім на другому складі (*вітчим, вимога, квартал, літопис, мережа, нести, русло*). Після того, як учні відпрацювали вимову слів із наголосом на першому, а потім вимову слів із наголосом на другому складах можна через деякий час відпрацювати вимову слів із наголошеним третім складом і бажано довести цю вимову до автоматизму: учні мають говорити ці слова швидко, не роздумуючи над тим, на який склад має падати наголос.

Робота з учнями над вимовою потребує від самого учителя перш за все виразного мовлення, щоб учні могли чітко розпізнавати наголоси у словах та запам'ятовувати їх.

Також є важливим, щоб учні могли визначати наголос у своїй власній вимові, як вголос, так і мовчки. Тож для цього можна використати наступний вид вправ, а саме, до прикладу, використання таблиці, яка

містить низку тематичних карток. Наприклад, учням пропонується знайти зображення предметів, де наголос падає на перший склад. Перед тим як вимовити слово вголос, дитина спочатку повільно про себе промовляє це слово, визначаючи, який із двох складів вимовляється сильніше та з більшою напругою в артикуляційних органах.

Для того, щоб розвивати в учнів навички визначення наголошеного складу у словах, варто використовувати завдання не лише аналітичного, але й зворотного, синтетичного характеру. Наприклад, можна на дошці розписати слова, до яких учні повинні самостійно підібрати слово, щоб утворилося словосполучення, але дібране слово повинно бути з наголосом на певний склад (Кодлюк & Одинцова, 2021).

Також ефективним методом вивчення наголосу є штучна зміна місця наголосу у слові, тобто вимовляння того ж слова з чергуванням наголосу на різних складах. Наприклад, у слові «тварина» учні виділяють та називають три склади. Потім їх просять вимовити це слово тричі, змінюючи наголос у кожному випадку. Порівнюючи звучання слів («твАрина, тварИна, тваринА»), старшокласники легко виявляють природніший варіант та правильно визначають наголошені склади. На прикладі слова *тварина* учитель може проілюструвати учням семантичну або смислорозрізнювальну функцію наголосу: *тварина* (одна особина) і *тварина* (збірне до тварина).

У середню школу учні приходять з уже сформованими орфоепічними навичками. Оскільки ці навички сформовані часто не ідеально, то фактично на кожному уроці української мови вчитель, за потреби, може їх коригувати. Нерідко на початку уроку учитель пропонує орфоепічну хвилинку (орфоепічну гімнастику), хоч темою уроку не є вимова певних звуків, звукосполучень і наголосу в словах. Під час такої хвилинки учні виразно і швидко читають чистомовки на правильну вимову звуків, наприклад пропрацьовують твердість шиплячих приголосних (*Чапля сохла, чапля сохла, чапля здохла. Жабка в діжці миє ніжки, Підбігає жук до діжки –*

Жабка з жахом утіка: Налякалася жука), вимову африкат (*Бджілка з джемеликом дзижчать, дитинчат дзижчати вчать. Дзи-дзи-дзи та джи-джи-джи, як бджола, — і ти скажи*), вимову звуків Г і Ґ (*Ґедзик твалт гукає таву, кличе таву на галяву. Гава виглянула з танку, гука Ґедзя на гулянку*) тощо. Варто зауважити, що ця, на перший погляд, не дуже важлива справа, є дуже помічною для корегування орфоепічних навичок учнів, а тому спочатку учитель має домогтися правильної вимови пропрацьовуваних звуків, а вже потім швидкості. Швидкість вимовляння звуків залежить від пропрацьованості такого вимовляння.

Для вправлення в наголошуванні можна використати різноманітні вправи, наприклад такі:

1. Запишіть слова у три колонки:

- 1) ті, що мають наголос на першому складі,
- 2) ті, що мають наголос на другому складі,
- 3) ті, що мають наголос на третьому складі.

Для цієї вправи можна використати перелік слів, які є в програмі НМТ/ЗНО з української мови.

2. Використовуючи словник-довідник з наголошування слів С. Головащука, поставте наголос у пропонованих словах і заповніть прикладами таблицю «Функції наголосу в українській мові».

ФУНКЦІЇ НАГОЛОСУ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ		
семантична	граматична	семантико-граматична

Зорювати (ночувати під зорями) і *зорювати* (переорювати), *квітки* (Р.в. однини від квітка) і *квітки* (Н.в. множини від квітка), *учений* (дієприкметник) і *учений* (іменник), *зірка* (небесне тіло) і *зірка* (видюща), *мірка* (ковш для вимірювання) і *мірка* (містка), *атлас* (карта) і *атлас* (тканина), *землі* (Н.в. множ. від земля) і *землі* (Р.в. одн. від земля).

3. Змініть слова так, щоб наголос падав на перший склад: *весла, села, зими*

4. Додайте до слова склад ви- і простежте, куди падає наголос: *рости, пливти, іти, нести, брести, робити*.

5. Порівняйте пари наведених слів. Який висновок можна зробити про наголошування віддієслівних іменників? Пам'ятайте, що це правило не охоплює всі віддієслівні іменники.

Читати – читання, довідатися – довідник, завдати – завдання, заслати – заслання....

6. Пригадайте, що прикметники, утворені від односкладових іменників, переважно мають наголошене закінчення. Поставте наголос у поданих біля односкладових іменників прикметниках.

Фах – фаховий, степ – степовий, дріб – дробовий.

7. Зверніть увагу, що в частині українських говірок зміщений порівняно з літературною мовою наголос у деяких словах чи словоформах. Наприклад, у частині київських говірок наголос у прикметниках зі зменшено-пестливим суфіксом падає на корінь: *жовтенький, синенький, біленький*. У частині південно-західних говірок у двоскладових дієсловах на кшталт *нести, везти, плести* наголошений корінь. Крім того, є діалекти з ненормативним закінченням певних слів, які не можна ніяк погрупувати, наприклад: *ряска, течія, ознака* та ін.

Поставте наголос у поданих словах.

Везти, ряска, жовтенький, ознака, привезти, червоненький, течія, розплести, паднести, біленький.

8. Виконайте вправу за зразком. Зробіть висновок про наголошування двоскладових та трискладових іменників чоловічого і жіночого родів у множині та з числівниками 2, 3, 4.

Зразок: *говірка – говірки, 2, 3, 4 говірки.*

Дужка, професор, директор, бджілка, килим, сестра, дочка.

9. Згадайте, що наголос буває не лише словесний, а й логічний. За такого наголошування сильнішим голосом вимовляємо те слово в реченні, яке хочемо виділити з певною метою.

Почитайте подане речення так, щоб логічний наголос падав на різні слова. Пам'ятайте про те, що логічно наголошують лише ті слова, які є самостійними частинами мови.

Завтра Оксана з Денисом піде до бібліотеки. (*Завтра Оксана з Денисом піде до бібліотеки. Завтра Оксана з Денисом підуть до бібліотеки. Завтра Оксана з Денисом піде до бібліотеки. Завтра Оксана з Денисом піде до бібліотеки. Завтра Оксана з Денисом піде до бібліотеки*).

Порівняйте ці речення і скажіть, яку роль відіграє логічний наголос в успішній комунікації?

10. Поміркуйте, чи може неправильне наголошування слова призвести до непорозуміння між людьми?

2.3 Корекційна робота над вимовою звуків

Вимова є одним із найважливіших аспектів чіткої та зрозумілої мови. Правильна структура звуків робить мову приємною для слуху, допомагає краще зрозуміти того, хто говорить, і допомагає уникнути помилок у вимові. Робота над вимовою звуків – це цілеспрямований процес, який потребує систематичного підходу та постійної практики. Її можна проводити як самостійно, так і під керівництвом логопеда чи вчителя.

Коли мова йде про вдосконалення вимови звуків, якість та чистота звучання переважно залежать від правильності артикуляції, це означає точність розташування та рухів мовних органів під час вимови звуків. Таким чином, для поліпшення вимови слід починати з коригування неправильних рухів артикуляції, які можуть бути навчені раніше.

Коригування вимови звуків включає в себе розпізнавання фонем та аналіз звуків. Створення певної структури допомагає досягти результату навчання найбільш ефективним та зручним способом, а саме виправити проблеми, пов'язані з недорозвиненістю мовлення. Деякі науковці зазначають, що розвиток розпізнавання фонем має позитивний вплив на формування всього фонетичного аспекту мови, у той час як вплив на

артикуляційні навички обмежений. Більш того, стійка корекція вимови можлива лише через утворення очікувань, спричинених розпізнаванням фонем.

Загалом робота з учнями над фонетичною вимовою є важливою частиною вивчення української мови, адже вона допомагає їм: по-перше, використовувати слова правильно і чітко – це допомагає їм розуміти мову інших людей і покращує їхні навички спілкування. По-друге, розширити свій словниковий запас, адже учні, які правильно вимовляють звуки, можуть використовувати більше слів у своєму мовленні, що робить його більш різноманітним і змістовним. По-третє, допомагає розвивати навички слухання. Саме вміння розрізнити звуки на слух є важливим у читанні та письмі. І останнє, удосконалення знання з правопису, зазвичай учні, які вміють правильно вимовляти звуки, рідше припускаються орфографічних помилок.

Початковий крок у роботі з вимовою учнів – перевірити мовлення кожного учня. Вчитель точно повинен визначити конкретні звуки або комбінації звуків, які створюють для них проблеми. Для збору інформації варто використовувати різні методики, включаючи аудіозаписи, вивчення мовлення в різних контекстах і уважне спостереження за вчителем.

Коли вчитель точно визначив проблеми, варто створити персоналізовані плани для кожного учня. Програма повинна включити різноманітні дії та ігри, спрямовані на підвищення чіткості мовлення та розуміння на слух. Вчитель прагне зробити процес навчання приємним і захоплюючим, застосовуючи ігрові техніки та виклики.

Головною метою вчителя під час навчання учнів – допомогти їм правильно вимовляти звуки та повторювати їх у різних реченнях і словах. Крім того, він навчає дітей розрізнити схожі звуки та навчає їх правильної вимови відповідно до ситуації. Крім того, при роботі з вимовою учнів вчитель часто виконує контрольні вправи та тести, щоб відстежити розвиток учнів і визначити області, які потребують вдосконалення. Отже, процес

оволодіння навичками орфоєпії в школі є ключовим для розвитку мовленнєвих вмінь учнів. Правильна вимова відіграє важливу роль у формуванні культури мовлення, зокрема у правильній вимові та передачі звуків, що є необхідним для успішного спілкування. Також варто зазначити, що наголос у мовленні відіграє важливу роль у поясненні значення слів та змісту самого речення. Його правильне використання сприяє покращенню комунікації. Однак, навички правильного наголошування можуть бути складними для багатьох людей, адже дехто може мати проблеми з вимовою. Тому розробка методики роботи над наголосом і вимовою є важливим завданням для покращення мовленнєвої компетенції. Підсумовуючи, підкреслимо, що навчання учнів правильних орфоєпічних навичок є безперервним процесом. Учитель обов'язково має стежити не лише за багатством свого словника, а й за своєю вимовою, яка має відповідати нормам української орфоєпії, учні мимовільно запам'ятовуюватимуть мовлення вчителя як зразок і намагаються його наслідувати. Добираючи різні вид вправ та завдань на коригування орфоєпічних навичок учнів, учитель має враховувати мовне оточення, у якому перебувають учні, рівень сформованості таких навичок у початковій та/або середній школі, а також пам'ятати про індивідуальні слухові та артикуляційні особливості учнів, від чого часто залежить результативність роботи вчителя.

Отже, орфоєпія важлива для ефективного спілкування та розвитку мовленнєвих навичок учнів. Завдання на уроках рідної мови спрямовані на розвиток культури усного мовлення та аналізу фонетичної структури слова під керівництвом вчителя. Важливість наголосу у мовленні також підкреслюється, і рекомендується використовувати два підходи на уроках роботи наголосом. Ці завдання передбачають ряд етапів, включаючи аналіз, практику вимови та спостереження за індивідуальними особливостями учнів, з акцентом на індивідуальний підхід для оптимальних результатів у розвитку цих мовних навичок. Також рекомендується виконувати ряд практичних вправ на уроках української мови.

ВИСНОВКИ

Орфоепія та акцентуація є важливими складовими мовленнєвої компетентності. Вони вивчають правильну вимову та розміщення наголосу у словах, що є ключовим для ефективного спілкування. Орфоепічні навички є важливим елементом формування ефективних комунікативних навичок та відображають рівень мовленнєвої культури особистості. Таким чином, володіння правильною вимовою та наголосом є важливим для досягнення якісного та ефективного спілкування.

Удосконалення мовлення учнів на вимовному рівні є важливим для їхнього загального розвитку у мовленні. Сформування мовленнєвої культури передбачає вміння використовувати орфоепію, техніку та інтонацію. Орфоепія охоплює оволодіння вимовою за нормами, техніка мовлення включає вправи для правильної роботи мовного апарату, а інтонація допомагає надати мові смислового та емоційного забарвлення. Робота в цих напрямках сприяє покращенню мовленнєвої компетентності учнів та їх успішній комунікації.

Важливо відзначити, що формування орфоепічних навичок є складним процесом, який залежить від мовного оточення, вікових особливостей, індивідуальних рис та професійних потреб. Розуміння цих факторів допомагає ефективно підходити до навчання.

Навчання орфоепії у школі є важливим для формування культури мовлення та розвитку мовленнєвих навичок учнів. Процес освоєння цих навичок включає аналіз фонетичної структури слів, вимову звуків та наголосу, що сприяє розвитку пам'яті та когнітивних здібностей. Організоване навчання орфоепії під керівництвом вчителя допомагає учням опанувати орфоепічні норми української мови та виробляти правильну вимову. Важливими елементами цього процесу є аналіз природи звуків, спостереження за рухами артикуляторів та практика вимови слів вголос. Використання аудіозаписів допомагає у формуванні правильної вимови та розвитку фонетичного слуху учнів. На етапі корекційної роботи з

наголосом, важливо приділяти час на виконання вправ, що допоможе на практичному рівні закріпити та відкорегувати орфоепічні навички в цілому. Корекційна робота над вимовою звуків відіграє ключову роль у формуванні культури мовлення та розвитку мовленнєвих навичок учнів. Цей цілеспрямований процес включає аналіз фонетичної структури слів, артикуляційні вправи та навчання розрізняти схожі звуки. Вчителі повинні враховувати різні методики та індивідуальні особливості учнів, стежити за їхнім прогресом та підбирати ефективні завдання для вдосконалення вимови. Розвиток цих навичок сприяє як правильному розумінню мови, так і покращенню навичок спілкування та використанню мови в різних сферах життя.

РЕЗЮМЕ

Об'єкт дослідження є формування й корекція орфоепічних навичок учнів.

Предметом дослідження є методи та прийоми формування й корекції орфоепічних навичок учнів

Мета роботи – розкрити специфіку формування та корекції орфоепічних навичок учнів на заняттях з української мови.

Для досягнення цілей роботи необхідно виконати наступні завдання:

- проаналізувати наукову літературу з досліджуваного питання;
- охарактеризувати орфоепію як самостійну частину мовознавства;
- розглянути способи випрацювання орфоепічних навичок учнів;
- розробити систему вправ для корекції орфоепічних навичок та зняття напруги у вимові.

Методи дослідження:

При написанні роботи використано аналіз педагогічної та методичної літератури з теми дослідження; синтез, порівняння, класифікація, систематизація та узагальнення теоретичних даних.

У першому розділі: розглядається значення терміна орфоепія та акцентуація, орфоепічні норми української мови та різні поняття що пов'язані з розділом орфоепія. Орфоепія також визначається як складова мовленнєвої компетенції учнів. Далі визначаються шляхи роботи з розвитку мовленнєвої компетенції учнів на рівні вимови, а також чинники, що впливають на орфоепічні навички.

У другому розділі: зазначено та проаналізовано систему оволодіння орфоепічними навичками в системі загальної середньої освіти. Також розпізнано методику роботи над наголосом та наведено приклади вправ, які необхідно виконувати з учнями на уроках української мови. У цьому розділі описуються можливі дії під час корекційної роботи над вимовою звуків.

Ключові слова: орфоепія, акцентуація, мовленнєва компетентність, орфографічна норма.

RESUME

The object of the study is the formation and correction of students' spelling skills.

The subject of the study is the methods and techniques of forming and correcting students' orthographic skills

The purpose of the work is to reveal the specifics of the formation and correction of students' orthographic skills in Ukrainian language classes.

In order to achieve the goals of the work, it is necessary to perform the following tasks:

- analyze the scientific literature on the researched issue;
- characterize orthography as an independent part of linguistics;
- consider methods of developing students' orthographic skills;
- to develop a system of exercises for correcting orthographic skills and relieving tension in pronunciation.

Research methods:

When writing the work, an analysis of pedagogical and methodical literature on the research topic was used; synthesis, comparison, classification, systematization and generalization of theoretical data.

In the first section: the meaning of the term orthoepy and accentuation, orthoepic norms of the Ukrainian language and various concepts related to the orthoepy section are considered. Spelling is also defined as a component of students' speaking competence. Next, the ways of working on the development of students' speech competence at the level of pronunciation, as well as factors affecting orthographic skills, are determined.

In the second chapter: the system of mastering orthographic skills in the general secondary education system is specified and analyzed. The method of working on accent is also recognized and examples of exercises that must be performed with students in Ukrainian language lessons are given. This section describes possible actions during corrective work on the pronunciation of sounds.

Key words: orthography, accentuation, speech competence, orthographic norm.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Алієва, В. М. (2006). *Формування орфоепічних навичок українського мовлення першокласників в умовах поліетнічного середовища.*
- Бондаренко, А. А. (1989). Вивчення наголосу в початковій школі. *Початкова школа. №2*, 18–21.
- Глазова, О. П. (2022). *Українська мова. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти.* Освіта.
- Глуховцева, К. Д., Глуховцева, І. Я., & Барилова, Г. К. (2015). *Основи української орфоенії.* Старобільськ.
<http://surl.li/szrxxt>
- Головащук, С. І. (1995) *Складні випадки наголошування слів: словник-довідник.* Либідь
- Єрмоленко, С. І. (2015). *Специфіка методики навчання української орфоенії. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогіка, 1(14)*, 199–206
- Жовтобрюх, М. А. (1976). Основні принципи української літературної вимови. *Українська мова та література в школі* 63–75.
- Заболотний, О. В., Заболотний, В. В., Попова, Т. Д., Мітчел, Г. К., Малкогіанні, М., & Істер, О. І. (2018). *Українська мова: підручник для 5 класу для закладів загальної середньої освіти. Генеза.*
- Загнітко, А. (2020). *Сучасний лінгвістичний словник.* Твори. 515
<http://surl.li/epjsj>
- Кацюк, Л. В. (1993). *Розвиток фонематичних умінь.* Початкова школа 25-29
- Кодлюк, Я., & Одинцова, Г. (2001). *Цікавинки на уроках рідної мови: Посібник.* Підручники і посібники.
- Костів, О., & Сколоздра-Шепітко, О. (2018) *Методика викладання української мови : Навчально-методичний посібник. Для студентів українського відділення філологічного факультету.* Львів

<http://surl.li/ftfr>

Лабашук, М. С. (1995) *Психологія мовленнєвої діяльності*. ТДПІ

Лужецька, Л. (2015) *Орфоепічна грамотність як складник мовленнєвої культури особистості*

<http://surl.li/mlhty>

Микитин-Дружинець, М. Л. (2011) *Орфоенія українських звукосполук. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Вип. 52. ЛНУ ім. Івана Франка, 321–327.*

Перелік слів із правильним наголосом до НМТ-2024 <http://surl.li/szssu>

Пешак, М. М., Русанівський, В. М., Сологуб, Н. М., Чумак В. В., & Ярун, Г. М., (2001) *Орфоепічний словник української мови: В 2 томах. Довіра*
https://archive.org/details/orslkmv/tom1_A-N/

Пискач, О. Д., & Гоца, Е. Д. (2022) *Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоенія: навчально-методичний посібник для студентів I курсу українського відділення філологічного факультету. Ужгород 64-66*

<http://surl.li/ftfr>

Росетті, А. (1974) *Вступ до фонетики*. Вища школа,.

Семенюк, О. А. (2018). *Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика. Фонологія. Морфонологія. Орфоенія. Графіка. Орфографія.*

Ткаченко, І. В. (2023). *Українська мова. Фонетика. Графіка. Орфоенія. Орфографія. Зошит для учнів 5 класу.*

Тоцька, Н.І. (1976). *Фонетика української мови та її вивчення в початкових класах*. Радянська школа

Угровата, В. О. (2019). Система роботи над засвоєнням орфоепічних норм української мови в ЗЗСО. *МДУ 62–63.*

<http://surl.li/szrwa>

Фашенко, М. М. (2003). *Українська орфоенія – теорія і практика. Щорічні записки з українського мовознавства.*